

MEDIĀCIJAS JĒDZIENS UN MEDIĀCIJAS PAMATPRINCIPI *THE CONCEPT OF MEDIATION AND BASIC PRINCIPLES OF MEDIATION*

Viktors Gžibovskis Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, vg08076@edu.rta.lv, Rēzekne, Latvija
Zinātniskais vadītājs Mg.iur. *Aldis Kaļva*

Abstract. *Mediation is a structured process of voluntary cooperation in which the parties seek a mutually acceptable solution to a dispute through a mediator. Mediation is an alternative dispute resolution in civil law with the help of a neutral third party (mediator). It promotes and supports the harmonization of relations, social cooperation and mutual ethics in legal relations. Mediation is a relatively new legal institution with a number of issues.*

Keywords: *alternative dispute resolution, conflict, mediation, mediator, volunteering.*

Ievads

Pēdējos gados juridiskajā literatūrā un plašsaziņas līdzekļos arvien vairāk tiek diskutēts par ārpusiesas strīdu izšķiršanu, t.i., alternatīvajiem domstarpību risināšanas veidiem, kuros iekļaujas arī pētījumā izvēlētais temats – mediācija. Mediācijas process visām strīdā iesaistītajām pusēm ir saudzējošāks nekā tiesvedība; tā ļauj strīdā iesaistītajām pusēm apzināt savas un pretējās puses intereses un vajadzības, tādējādi ļaujoties, ar mediatora starpniecību, iespējami mierīgākam strīda risinājumam, kurā gan viena, gan otra puse apmierinājušas savas vajadzības un intereses.

Latvijā mediācijas normatīvais regulējums tika ieviests 2014. gada 22. maijā pieņemot Mediācijas likumu, kas mediācijas institūtu tiesību sistēmā nostiprina kā atsevišķu alternatīvo domstarpību risināšanas veidu. Taču ideja par mediācijas ieviešanu civiltiesisku strīdu risināšanā ir senāka. Ministru kabinets 2009. gada 18. februārī izdeva rīkojumu Nr. 121 “Par koncepciju “Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā”” (*Par koncepciju “Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā”, 2009*), pamatojoties uz kuru tika izstrādāts plāns mediācijas ieviešanai civiltiesisku strīdu risināšanā.

Mediācija ir brīvprātīgs un strukturēts sadarbības process, kas vērsts uz konflikta atrisināšanu. Mediācijas process ļauj strīda pusēm izprast savas patiesās vajadzības un intereses, kā rezultātā ir iespējams sasniegt stāvokli, kurā abas puses ir guvušas savu interešu un vajadzību apmierinājumu. Šāds rezultāts ne vienmēr ir panākams tiesājoties, kur strīda risinājuma iespējas ir atkarīgas no pušu pieteiktajām prasībām. Īpaši ģimenes strīdos, kuros ir iesaistīti bērni, svarīgi ir mediācijas ceļā ļaut konfliktējošajām pusēm atjaunot savstarpējo komunikāciju, tādējādi radot iespēju arī turpmāk kopīgi risināt jautājumus, kas saistīti ar bērnu aprūpi. Ģimenes konfliktos šāda iespēja ir īpaši būtiska, jo atstāj ietekmi ne tikai uz konkrēto pāri, bet arī uz viņu bērniem (*Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2020*).

Pētījuma **mērķis** ir analizēt mediācijas jēdzienu un tās pamatprincipus, konstatēt problēmas un piedāvāt to risinājumus.

Pētījuma **objekts** ir alternatīvā domstarpību risināšana.

Pētījuma **priekšmets** ir mediācijas jēdziens un mediācijas pamatprincipi.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, autors izvirzīja vairākus **uzdevumus**:

- 1) analizēt mediācijas jēdzienu, kurš ietverts normatīvajā regulējumā un literatūrā;
- 2) aplūkot mediācijas vēsturisko attīstību;
- 3) analizēt mediācijas pamatprincipus;
- 4) atklāt nepilnības normatīvajā regulējumā un piedāvāt to risinājumus.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, darba izstrādāšanā izmantotas vairākas pētījuma **metodes**: vēsturiskā, analītiskā, salīdzinošā, gramatiskā, semantiskā, teleoloģiskā un sistēmiskā pētīšanas metode, kā arī induktīvā un deduktīvā metode.

Darba tapšanas procesā, lai tiktu izpildīti izvirzītie uzdevumi, tika izmantota juridiskā literatūra (monogrāfijas, zinātniskie raksti) un normatīvie akti. Literatūru bija nepieciešams aplūkot latviešu valodā un svešvalodā, lai noskaidrotu citu valstu pieeju mediācijas normatīvajā regulējuma izstrādē, mediācijas ideju ieviešanu. Ideju nostiprināšanai izmantoti normatīvie akti gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī.

Mediācijas jēdziens un tā vēsturiskā attīstība

Mūsdienās katrai fiziskai un juridiskai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā (*Civilprocesa likums, 1998*). Tiesas darbība galvenokārt tiek vērsta uz strīda izšķiršanu procesā, kurš lielākoties noslēdzas ar iznākumu, kurš ir par labu vienai no strīdus pusēm. Tiesas kompetencē ietilpst strīdu izšķiršana, nevis atrisināšana, kas ir pretēji mediācijas institūtam, jo šī procesa ietveros notiek problēmu atrašana un tiek aplūkoti iespējamie risinājumi, kuri būtu par labu abām strīdus iesaistītajām pusēm, secināms, ka mediācija ir alternatīva tiesas procesam. Gan tiesvedībai, gan strīda risināšanai ar mediācijas starpniecību ir raksturīgi savi principi pēc kuriem abi iepriekš minētie savā darbībā vadās, tādējādi, pastāvot dažādām idejām par to, kā var tikt risināts vai izšķirts strīds.

Konfliktu risināšana ir sena, taču mediācija mūsdienu izpratnē vēsturiski skatāma no 20. gadsimta, kad norisinājās liela daļa mediācijas procesa strukturēšanas, kas sagatavoja šī procesa institucionalizāciju un leģitimizāciju kā regulārs juridisks instruments. Septiņdesmito gadu vidū, arvien vairāk cilvēku meklēja ārpus tiesas laulības šķiršanas iespējas, jo tiesas process bija apgrūtinošs un nogurdinošs. Šis sociālais fenomens aizsākās Kalifornijā, kura bija viena no pirmajām gan ASV, gan pasaulē, kas formāli iekļāva laulības samierināšanas mediāciju kā tiesas pakalpojumu. Īsi pēc tam ASV radās laulību šķiršanas privātais tirgus, kas tika balstīts Atlantas jurista O.J. Kuglera (*O. J. Coogler*) darbībā, kurš izveidoja mediācijas procesu tā, lai to varētu atkārtot un iemācīties. Līdz 20. gadsimta 80. gadiem procesa strukturizācija ļāva mediācijai izplatīties visā Amerikā, kā arī ārzemes. Šī mediācijas struktūras un formāta izveide ļāva procesu lietot un pielāgot ne tikai laulības šķiršanas un ģimenes lietās, bet arī citu strīdu kontekstā, atstājot izmantoto kodolu un modeli nemainīgu (*Benjamin, 2012*). Vēlāk par mediāciju sāka interesēties Vācija, kam par paraugu kalpoja ASV gūtā pieredze. Laika gaitā izpratne par mediāciju un tās nozīmi Vācijā būtiski mainījās un attīstījās citā virzienā, nekā tas notika ASV. Tika ieviesti jauni mediācijas modeļi un attīstītas pieejas dažādu strīdu risināšanā. Uz šo brīdi Vācija ar vairāk kā 30 gadu pieredzi mediācijas izmantošanā, ir viena no vadošajām šīs nozares „attīstītājām” pasaulē, kuras pieredzi un radītos mediācijas modeļus tieši vai netieši (atvasinot un pielāgojot) ir ieviesušas un turpina ieviest daudzas Eiropas valstis, tajā skaitā arī Latvija (*Linters, 2012*).

Neskatoties uz to, ka strīdu pastāvēšana un risināšana ir gadsimtiem veca, termins “mediācija” Eiropas valstīs radies tikai ap 1970. gadu (*Truskovska, Orska, Ušča, 2014*). Dažādos avotos, lai apzīmētu alternatīvo strīdu risināšanas veidu tiek lietoti tādi jēdzieni kā mediācija, starpniecība, samierināšana u. c. Arī Latvijā mediācijas jautājumam kļūstot aktuālākam, notika diskusijas par terminu lietojumu. Izvērtējot vairākus priekšlikumus, koncepcijā tika nonākts pie šādu terminu lietojuma: mediācija (kā process), mediators (kā darbības subjekts), meditējamie (kā iesaistītās puses) un mediēt (kā darbības vārds). Šāda terminoloģija arī lietota Mediācijas direktīvas oficiālajā tulkojumā latviešu valodā (*Pētersone, 2012*).

Mediācijas kā atsevišķa institūta attīstības pirmsākumi Latvijā meklējami jau 1998. gadā, kad profesors Jānis Bolis, balstoties uz savu ilggadējo mediatora pieredzi ASV, organizēja mediatoru apmācības Juridiskajā augstskolā un citās mācību iestādēs. Ņemot vērā to, ka Latvijā informācijas un apmācību nebija pietiekams, tad tiem, kuri bija ieinteresēti to apgūt un pilnveidot savas zināšanas, devās uz tālākizglītības semināriem ārvalstīs, lai smeltos mediācijas zinības un iegūtu mediatora sertifikātu. Arī mediatoru apmācības programmas un sertifikācija sākotnēji (un arī joprojām) dažādās valstīs (un pat vienas valsts robežās) bija atšķirīga, jo nebija sakārtota normatīvā bāze un ieviesti vienoti mediācijas pamatprincipi (*Pētersone, 2012*). Ļoti iespējams, ka tieši dažādo valstu pieeja bija iemesls tam, ka mediācija Latvijā attīstījies ļoti lēnu.

Pagrieziena punkts Latvijā mediācijas attīstībā ir saistošā Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija Direktīva 2008/52/EK Par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komerclietās, (*Par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komerclietās, 2008*) pamatojies uz kuru 2008. gadā Tieslietu ministrija sāka darbu pie koncepcijas “Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā”. Direktīvā uzsvērts, ka Mediācija var nodrošināt strīdu civillietās un komerclietās izšķiršanu ārpus tiesas, bez pārmērīgām izmaksām un ātri, izmantojot procesus, kas ir pielāgoti pušu vajadzībām [...], kā arī lai tiktu veicināta mediācijas izmantošana un nodrošinātu, ka iesaistītās puses, izmantojot mediāciju, var paļauties uz paredzamu tiesisko regulējumu, jāizstrādā pamatregulējums [...] (*Par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komerclietās, 2008*).

Mediācija ir strukturēts pušu sadarbības process, kurā neitrālā persona (mediators), izmantojot dažādas metodes un profesionālās prasmes, palīdz strīda pusēm sasniegt brīvprātīgu, savstarpēji pieņemamu strīda risinājumu. Mediāciju nedrīkst jaukt ar samierināšanu, jo mediāciju vienmēr vada īpaši apmācīts vadītājs – mediators, un mediācijas process nav haotisks – tas notiek pēc noteiktas shēmas, jo katrs solis ir svarīgs nākamā soļa potenciālajā veiksmē. Pasaulē ir pazīstamas dažādas mediācijas skolas un mediācijas modeļi, līdz ar to mediatori mēdz strādāt atšķirīgi, tomēr mediācija vienmēr būs strukturēta. Parasti tā ietver tādus pamatetus kā faktu un domstarpību atklāšana (pušu stāstījums par

notikušo), pušu vajadzību un interešu (nevis prasījumu) noskaidrošana, ideju ģenerēšana par iespējamiem risinājumiem, piemērotākā risinājuma atrašana un vienošanās konkretizēšana. Turklāt mediators ir atbildīgs par mediācijas procesu – lai novadītu kvalitatīvu sarunu, kas, pēc iespējas, noved pie pušu vienošanās, bet pašas puses – par mediācijas rezultātā panāktās vienošanās saturu, kuru mediators neregulē (*Par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās, 2008*). No iepriekš minētā izriet, ka mediācija ir brīvprātīgas sadarbības process, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību, kā arī mediācijā ir jābūt pusēm, starp kurām pastāv strīds un mediatoram, kurš vada mediāciju – strīda esamība ir pirmais priekšnoteikums, lai tiktu pielietots mediācijas institūts.

Normatīvajā regulējumā mediācijas sistēma Latvijā ir ieviesta 2014. gadā, stājoties spēkā Mediācijas likumam. Mediācijas skaidrojumu šaurākā nozīmē sniedz Mediācijas likums, nosakot, ka mediācija ir brīvprātīgas sadarbības process, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību (*Mediācijas likums, 2014*). Savukārt mediācija plašākā nozīmē Latvijā ir pārrunu process jebkurā tiesību jomā neitrālas trešās personas klātbūtnē, kura nepieņem pusēm saistošu lēmumu (*Rone, 2021*). Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija Direktīva 2008/52/EK mediāciju definē kā strukturētu procesu, neatkarīgi no tā, kā tas būtu nosaukts vai minēts, kurā divas puses vai vairāki strīdā iesaistītie paši brīvprātīgi cenšas vienoties par izlīgumu ar mediatora palīdzību, šo procesu var sākt strīdā iesaistītās puses vai arī to var ieteikt vai noteikt tiesa, vai arī tas paredzēts dalībvalstu tiesību aktos (*Par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās, 2008*). No minētā izriet, ka nav nozīmes tam, kā dalībvalstī process tiek apsaukts, būtiski, lai pastāvētu strīds starp pusēm un brīvprātīga vēlme izlīgt, pieaicinot trešo personu.

Lietuvā 2019. gada janvārī stājās spēkā pārstrādātais Lietuvas Republikas likums par izlīgumu civiltiesisko strīdu gadījumos. Likuma mērķis ir veicināt un pilnveidot mediācijas izmantošanu civiltiesiskos strīdos un izveidot vienotu mediācijas sistēmu. Minētajā likumā netiek skaidrots termins “mediācija”, bet gan “samierinošā mediācija civilstrīdos”, nosakot, ka tā ir civiltiesiskā strīda izšķiršanas procedūra, kurā viens vai vairāki civilstrīda starpnieki palīdz civilstrīda pusēm panākt mierizlīgumu (*Law on Conciliatory Mediation in Civil Disputes, 2008*). No minētā izriet, ka Lietuvas Republikā, lai apzīmētu mediāciju un šajā procesā iesaistītos dalībniekus tiek lietoti atšķirīgi termini, taču saglabājot mediācijas ideju, kura transponēta nacionālā līmeņa normatīvajos aktos no valstīm saistošās direktīvas.

Dažādu jomu regulējošos normatīvajos aktos iespējams sastapties ar mediācijas idejai līdzīgiem strīdu izšķiršanas modeļiem. Autortiesību likuma 10.¹ nodaļa regulē strīda izšķiršanas kārtību ar vidutāja starpniecību (*Autortiesību likums, 2000*). Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 19. pantu Bāriņtiesa izšķir domstarpības tādās jomās kā bērna aprūpes un aizgādības jautājumi, bērna un vecāku radušās domstarpības, bērna un aizbildņa domstarpības utt. (*Bāriņtiesu likums, 2006*). Darba likuma 8. nodaļa paredz strīdu izšķiršanu izlīgšanas komisijā, nosakot, ka tiesību un interešu strīdus, kas izriet no darba koplīgumu attiecībām vai ir ar tām saistīti, izšķir izlīgšanas komisija. Izlīgšanas komisiju veido darba koplīguma puses, abas pilnvarojot vienādā skaitā savus pārstāvjus, kā arī tiek noteikts, ka izlīgšanas komisija pieņem lēmumu vienojoties (*Darba likums, 2001*). Notariāta likuma 265. pants nosaka, ka ja mantojuma pieņēmēšie mantinieki rakstveida izteikuši iebildumus, ar tiem iepazīstina pārdzīvojušo laulāto, kā arī zvērināts notārs veic darbības, ļauj tuvinātu pušu viedokļus un panāktu vienošanos (*Notariāta likums, 1993*). Civillikuma 149. panta otrā daļa nosaka, ka sagatavojot lietu iztiesāšanai, tiesnesis cenšas puses samierināt, kā arī piedāvā strīdu atrisināt izmantojot mediāciju; 163. panta otrā daļa paredz tiesas pienākumu noskaidrot strīda izskatīšanā pēc būtības, vai prasītājs uztur prasību, vai atbildētājs atzīst prasību un vai puses nevēlas noslēgt izlīgumu vai nodot lietu izskatīšanai šķīrējtiesai (*Civilprocesa likums, 1998*). Kriminālprocesa likuma 381. pants paredz izlīguma īstenošanu, nosakot, ka izlīguma gadījumā cietušās personas un personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, samierināšanos var veicināt Valsts probācijas dienesta apmācīts starpnieks (*Kriminālprocesa likums, 2005*). Autors konstatē, ka Latvijas normatīvajā regulējumā pastāv mediācijas jēdziena daudzējādība un nereti tā apzīmēšanai tiek lietots pavisam cits termins, kā arī netiek ietverta norāde uz Mediācijas likumu.

Vācu zinātnieki A. Trosens, R. Hofmans, D. B. Rotfišere terminu “mediācija” definē kā brīvprātīgu procesu, kurā konflikta partneri ar neitrālas trešās personas palīdzību, kuram nav saturisku lēmējpilnvaru, vienojas par kopīgiem, abpusēji attiecināmiem, pēc iespējas auglīgiem lēmumiem, kuri veidojas no abu pušu realitātes skatījuma izpratnes (*Trosens u.c., 2004*). Sertificētu mediatoru padomes priekšsēdētāja E. Kļave norāda, ka mediācija ir ne tikai saruna, bet arī strīdu risināšanas kultūras attīstīšana kopumā (*Studente, 2021*). No minētā izriet, ka mediācijas jēdziens tiek attiecināts uz jebkuru nozari, kurā vien mediācijas pielietošana būtu iespējama un lietderīga. Mediācija, tas ir domstarpību risināšanas process, kurā strīdā iesaistītās puses abpusējā sadarbībā cenšas panākt risinājumu ar trešās personas – mediatora atbalstu (*LV portāls, 2022*). Kopš Mediācijas likuma spēkā stāšanās, t.i., 2014. gada, mediācijas skaidrojums nav mainījies. Autoraprāt, lai arī tas ietver mediācijas procesa būtiskās pazīmes, tā tomēr ir šaura definīcija. No literatūrā sastopamajiem viedokļiem konstatējams, ka mediācija, pirmkārt, ir balstīta uz pušu

brīvprātību, otrkārt, mediācija ir ārpusstiesas strīda risināšanas veids, kurā trešā persona, neietekmējot nevienu no strīdus pusēm, sniedz palīdzību, tādējādi palīdzot nonākt abām strīdus pusēm pie savstarpēji pieņemama strīda atrisinājuma. Iepriekš minētais parāda to, ka mediācijai piemīt daudzšautnainība, tā sevī ietver pazīmes, kas netiek ietvertas Mediācijas likuma sniegtajā termina skaidrojumā. Autora ieskatā mediācijas likumā būtu nepieciešams veikt grozījumus, izstrādājot plašāku mediācijas termina skaidrojumu.

Mediācijas pamatprincipi

Mediācija balstās uz četriem galvenajiem, Mediācijas likumā minētajiem, mediācijas **pamatprincipiem** – brīvprātību, konfidencialitāti, pušu vienlīdzību un sadarbību, un mediatora neitralitāti un objektivitāti.

Mediācijas likums nosaka, ka pusēm ir tiesības brīvi lemt par piedalīšanos mediācijā, tās uzsākšanu, mediatora izvēli, mediācijas norisi mediatora noteiktajās robežās, pārtraukšanu un izbeigšanu ar vienošanos vai bez tās (*Mediācijas likums, 2014*). Ar minēto principu saprotot, ka mediācija var notikt tikai pēc abu pušu brīvprātīgas piekrišanas. Tāpat brīvprātība izpaužas mediatora izvēlē – puses pašas izraugās konkrētu mediatoru/mediatorus. Uz brīvprātības principiem puses lemj par mediācijas norisi (piemēram, cik bieži mediācijas seansi notiks), izbeigšanu (ja kāda no domstarpībā iesaistītajām pusēm vairs nevēlas izmantot mediāciju, nedrīkst tikt izmantots piespiedu mehānisms) un vienošanos (piemēram, slēgt vienošanos vai nē, kāds būs vienošanās saturs, brīvprātīga panāktās vienošanās pildīšana) (*Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2012*). Būtībā brīvprātība izpaužas divējādi, pirmkārt, pusēm brīvprātīgi jāpiekrīt piedalīties mediācijā un brīvprātīgi jālemj par tās procesa gaitu un, otrkārt, pusēm labprātīgi jāvēlas pieņemt tos lēmumus, kas pušu starpā tiek savstarpēji pieņemti mediācijas procesa gala iznākumā.

Otrs būtisks pamatprincips, kas ievērojams mediācijā, ir konfidencialitāte. Minētais princips noteic, ka informācija, kas iegūta mediācijā vai ir ar to saistīta (piemēram, informācija par mediācijas izmantošanas faktu) ir konfidenciāla, ja vien puses nav vienojušās citādi (*Mediācijas likums, 2014*). Tāpat minētais princips noteic pienākumu mediatoram neizpaust pusei otras puses sniegto informāciju, ja mediācijas sesijas ir notikušas katrai no domstarpībā iesaistītajām pusēm atsevišķi. Šāda prasība netiek piemērota, ja informācijas paudējs piekrīt, ka viņa izpaustā informācija tiek atspoguļota otrai pusei (*Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2012*). Autoraprāt, šāda principa esamība ļauj nodrošināt pušu uzticamību mediatoram, tādējādi domstarpību risināšanas laikā pusēm ļaujot brīvāk un atklātāk paust savas sajūtas un viedokli, veicinot strīda risināšanai labvēlīgākus apstākļus, līdz ar to pusēm nonākot pie abpusēji izdevīgākā strīda risinājuma. Apzinoties šī principa nozīmīgumu, tiek radīta vide, kurā puses spēj apspriest problēmjautājumus un domstarpību rašanās pamatus. Konfidencialitāte mediācijas procesa laikā ievieš drošības sajūtu, puses zina, ka var uzticēties mediatoram, atklāt savas sajūtas un pozīciju konkrētajā situācijā. Tāpat minētais princips noteic aizliegumu mediatoru noprotināt kā liecinieku par faktiem, kas viņam kļuvuši zināmi mediācijā vai ir ar to saistīti. Arī mediācijas dalībniekiem ir tiesības atteikties liecināt par faktiem, kas viņiem kļuvuši zināmi mediācijā vai ir ar to saistīti. Savukārt, ja šāda informācija (kas kļuvusi zināma mediācijā vai ir ar to saistīta) nepieciešama tiesību aizsardzības un tiesu varas institūcijām normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros, ja tās izpaušana ir nepieciešama, lai nodrošinātu bērna tiesību vai interešu aizsardzību un novērstu kaitējumu personas fiziskai un psiholoģiskai integritātei, kā arī, ja mediācijā panāktās vienošanās satura izpaušana ir vajadzīga, lai īstenotu vai izpildītu konkrēto vienošanos, konfidencialitātes princips uz to neattiecas (*Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2012*).

Attiecībā uz personas fizisko un psiholoģisko integritāti paskaidrojams, ka tas ir viens no personas privātās dzīves tiesību satura veidojošiem elementiem – vardarbības aizliegums, goda un cieņas neaizskaramība. Līdz ar to, ja pret personu ir vardarbības apdraudējums, vai ir nodarīts kaitējums personas godam un cieņai, konfidencialitātes princips attiecībā uz informāciju, kas kļuvusi zināma mediācijā vai ir ar to saistīta, nav attiecināms (*Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2012*).

Mediācijas konfidencialitātei ir duāla daba – tā rada gan tiesības, gan pienākumus. No konfidencialitātes izrietošais pienākums liek kā mediatoram, tā mediācijas procesa dalībniekiem turēt slepenībā un neizpaust nekādu informāciju, kas iegūta mediācijas laikā, bet pienākumā pārkāpumā gadījumā – atlīdzināt ar šo pārkāpumu nodarītos zaudējumus un radīto kaitējumu. Savukārt no konfidencialitātes principa izrietošās tiesības nozīmē tiesības prasīt, lai ikviena persona atturētos no mediācijā iegūtas informācijas izpaušanas, tiesības netikt noprotinātam par mediācijā iegūto informāciju un tiesības prasīt zaudējumu un kaitējuma atlīdzināšanu Civilprocesuālā kārtībā, ja tāds nodarīts, izpaužot mediācijā iegūto informāciju. Tā, piemēram, pret mediatoru var celt prasību, ja tas, pārkāpjot konfidencialitātes pienākumu, ir izpaudis mediācijas procesā iegūtas ziņas (*Rone, 2021*). No Mediācijas likuma izriet, ka par sertificētiem mediatoriem Sertificētu mediatoru padomē var iesniegt sūdzību, proti, piemēram, ja tiek pārkāptas personas tiesības, t.sk., konfidencialitātes princips. Iesniegtā sūdzība tiek nodota mediatoru sertifikācijas un atestācijas komisijai, kura

sniedz atzinumu. Ja komisija konstatē, ka mediators būtiski pārkāpis normatīvos aktus vai mediatora profesionālās ētikas normas, tad padome pieņem lēmumu par mediatora sertifikāta darbības apturēšanu, savukārt, ja komisija atzinusi, ka pārkāpuma nav bijis vai konstatētais pārkāpums nav būtisks, padome var izskaidrot sertificētam mediatoram viņa rīcības nepareizību (*Mediācijas likums, 2014*). No minētā izriet, ka normatīvais regulējums paredz sūdzību iesniegšanu padomē par sertificētiem mediatoriem, neregulējot mediatoru, kuri nav ieguvuši sertifikātu, sūdzību izskatīšanu vai rīcību, ko persona var darīt pārkāpumu gadījumā.

Mediācijas konfidencialitāte ir aizsargāta arī ar Civilprocesa likumu (turpmāk – CPL), aizliedzot izsaukt un noprotināt liecinieka statusā personas, kuras piedalījušās mediācijā konkrētajā vai ar to saistītā lietā (*Civilprocesa likums, 1998*). CPL nav *expressis verbis* aizliegts noprotināt liecinieka statusā personas, kuras piedalījušās izlīguma procesā krimināllietā, vai personas, kuras piedalījušās vidutāja procesā autortiesību strīdā. Lai gan CPL 106. panta 1. punkts aizliedz noprotināt liecinieka statusā arī plašāka tvērumā “personas, kurām pēc sava amata vai profesijas nav tiesību izpaust tām uzticētās ziņas”, tomēr šīs normas aizsardzību mediācijas jomā var izmantot tikai izlīguma vadītājs administratīvajā procesā vai kriminālprocesā un vidutājs autortiesību strīdā, kuriem izlīguma vadītāja vai vidutāja procesa vadītāja darbs ir kvalificējams kā amats vai profesija. Savukārt izlīguma procesa dalībniekiem krimināllietas nav civilprocesuāla pamata atteikties no liecināšanas civilprocesā (*Rone, 2021*).

Pušu vienlīdzība un sadarbība izpaužas tādējādi, ka pusēm mediācijā ir vienādas iespējas un tiesības. Abām pusēm ir līdzvērtīgas tiesības izteikties, tikt uzklausītām. Puses apņemas kopīgi risināt savas domstarpības, savstarpēji sadarbojoties. Lēmumus puses pieņem pašas un uzņemas atbildību par savu domstarpību risinājumiem. Pušu starpā panāktā vienošanās ir labprātīga un apzināta (*Mediators, 2022*). Autoraprāt, liela nozīme šā principa ievērošanā ir mediatoram, jo mediators ir tas, kas mediāciju vada un nodrošina taisnīguma ievērošanu procesā. Ņemot vērā to, ka mediācijai jānoris atbilstoši normatīvajiem aktiem, no tā izriet, ka arī lēmumiem, ko puses pieņem, jābūt saskaņā ar likumu, līdz ar to nebūtu pieļaujama situācija, ka puses pieņem tādu lēmumu, kas atzīstama par pretēju likumam, tikumiem vai nav reāli izpildāma.

Mediatora neitralitāte un objektivitāte, kā viens no galvenajiem mediācijas pamatprincipiem nostiprināts Mediācijas likumā, Mediatoru ētikas kodeksā, t.sk., Sertificētu mediatoru ētikas kodeksā. Mediatoru ētikas kodeksā un Sertificētu mediatoru ētikas kodeksā ir ietverti principi, kurus mediatoriem mediācijas procesā nepieciešams ievērot, lai nodrošinātu visu mediācijas pamatprincipu sinhronu ievērošanu – principi, kuri ietverti ētikas kodeksos izriet no Mediācijas likuma.

Gan pirms mediācijas uzsākšanas, gan turpinot jau iesāktu mediāciju, sertificēts mediators paziņo pusēm par visiem apstākļiem, kuri varētu ietekmēt viņa neatkarību vai radīt interešu konfliktu. Šādi apstākļi ietver, pirmkārt, jebkuras personiskas vai profesionālas attiecības ar kādu no pusēm, otrkārt, jebkādu finansiālu vai cita veida tiešu vai netiešu ieinteresētību mediācijas rezultātā, treškārt, ja sertificēts mediators vai kāds viņa biroja vai uzņēmuma darbinieks ir jau darbojies kādas puses vai pušu labā ne kā mediators. Šādā gadījumā sertificēts mediators var uzsākt vai arī turpināt jau iesāktu mediāciju, ja puses tam piekrīt. Arī pēc pušu piekrišanas saņemšanas sertificēts mediators var uzsākt vai turpināt mediāciju tikai pie nosacījuma, ka viņš ir pārliecināts par savu spēju veikt mediāciju pilnīgi neatkarīgi un neitrāli (*Sertificētu mediatoru kopsapulce, 2015*). Autora ieskatā minētais sliecas vairāk uz objektivitāti, neitralitāti pastumjot malā, jo, autoraprāt, neitralitāte varētu vairāk izpausties tajā aspektā, ka mediators ar savu rīcību nenoslēdzas vienai vai otrai pusei par labu – tā būtu vienlīdzīga attieksme pret abām pusēm. No minētā izriet, ka neitralitātei jādarbojas kopā ar vienlīdzības principu. Mediators nedrīkst pieņemt kādas puses viedokli un balstīties uz to, līdz ar to nonākt pie situācijas, ka kāda no pusēm gūst prioritāti strīdā un uz tā pamata gala rezultātā gūst sev labvēlīgu iznākumu. Tāpat mediators nepilda tiesneša funkcijas un neizlemj lietu no pareizuma vai likuma viedokļa. Tāpēc liela vērtība ir tam, kā mediators pieturas pie katras no pusēm ar mērķi labāk izprast tās problēmas redzējumu, un tajā pašā laikā ieturēt distanci un nenonākot jūtu un pārdzīvojumu plūsmā. Nozīmīgi ir ne tikai mediatoram saglabāt neitralitāti, bet arī aktīvi demonstrēt pusēm tās nozīmi, radot papildus pārliecību par mediatora godīgumu un cieņu pret pusēm (*Railijs, 2003*). No minētā secināms, ka mediatoram jāpiemīt spējai apslāpēt savas emocijas, kas var rasties strīda risināšanas gaitā, vai tā būtu klusēšana pieņemamā daudzumā vai izvairīšanās no žestikulēšanas, kas varētu pazemināt vienas puses stāvokli pret otru pusi.

Teorijā iespējams sastapties ar vēl vienu principu, t.i., klienta kontrolēts iznākums. Konflikta pusēm ir iespēja izdomāt plānu savu problēmu risināšanai, ja tos nodrošina ar neitrāla mediācijas procesa struktūru un atbalstu. Mediatori palīdz pusēm:

- 1) definēt problēmas, ar ko tie saskaras;
- 2) identificēt vienošanās jomas, strīda jautājumus un variantus atrisinājumam;
- 3) izvēlēties variantus, kurus tie uzskata par vislabākajiem sev un otrai pusei.

Šīs palīdzības efekts ir iespējas došana indivīdiem pieņemt lēmumus, kas ir būtiski viņu konflikta atrisināšanai.

Mediatoriem bieži vien ir risinājumu idejas pušu iesniegtajām problēmām, dažreiz pat mediācijas procesa sākumā. Tomēr, ja mediatori atturas no šo ideju izpaušanas, puses var nākt klajā ar saviem risinājumiem (*Railijs, 2003*).

Visi iepriekš minētie mediācijas principi kopsakarā, autoraprāt, veido veiksmīgāku mediācijas procesu, palielinot iespēju ar mediācijas starpniecību nonākt pie abām pusēm izdevīga lēmuma pieņemšanas. Konfidencialitāte un cieņa vienam pret otru palīdz strīdus pusēm ieraudzīt vienam otru citādos, vienlīdzīgos apstākļos, tādējādi pārvarot pretējos viedokļus, ar mērķi panākt vienlīdz izdevīgu vienošanos, kas spētu apmierināt abas konfliktā iesaistītās puses.

Mediācija ir radusies no dažādām zinātniskajām starpdisciplīnām, kura mūsdienu juridiskās zinātnes aprītē, autora ieskatā, nav vēl stabili nostiprinājusies. Mediācija attīstās pieaugoši, no vienkāršām strīdu risināšanām pirms daudziem tūkstošiem gadu, līdz dalībvalstīm saistošu starptautisko dokumentu izstrādei, pamatojoties uz kuriem mediācijas idejas tiek transponētas nacionālā līmeņa normatīvajos aktos.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Domstarpības sabiedrībā pastāv jau kopš seniem laikiem, taču ideja par mediācijas institūtu attīstījusies tikai ap 20. gadsimtu. Vispirms tā attīstījusies pasaules attīstītākajās valstīs, un vēlāk, izmantojot citu valstu pieredzi un iegūtās atziņas, mediācijas ideja sāka nostiprināties vairākās Eiropas Savienības valstīs, tai skaitā Latvijā. Pagrieziena punkts Eiropas Savienībā ir 2008. gada 21. maijā pieņemtā Direktīva par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās, pamatojoties uz kuru Latvijā tika pieņemta koncepcija par mediācijas normatīvā regulējuma izstrādi.
2. Mediācijas jēdzienu iespējams aplūkot šaurākā un plašākā nozīmē. Šaurākā nozīmē mediācija tiek skaidrota, ņemot vērā nozares specifiku. Autors konstatē, ka Latvijas normatīvajā regulējumā mediācijas institūtam piemīt universāls raksturs, proti, mediāciju iespējams pielietot tādās tiesību nozarēs kā civiltiesības, administratīvās tiesības, krimināltiesības. Pielāgojoties attiecīgai nozarei konstatējama mediācijas jēdziena daudzējādība; tiek lietoti tādi termini kā “mediācija”, “izlīguma process”, “vidutāja process”.
3. Mediācijas likumā ietvertais termina “mediācija” definējums ir šaurš, nepilnīgi iekļaujot visas mediācijas procesu raksturojošās pamata pazīmes. Autors piedāvā grozīt Mediācijas likuma 1. panta pirmo punktu un izteikt to šādā redakcijā:
“1) Mediācija ir brīvprātīgs ārpus tiesas sadarbības process, kurā neitrāls mediators, nepieņemot strīdus pusēm saistošu lēmumu, palīdz strīdus pusēm nonākt pie savstarpēji pieņemamas vienošanās savu domstarpību atrisināšanai”.
4. Mediācija balstās uz četriem galvenajiem mediācijas pamatprincipiem – brīvprātību, konfidencialitāti, pušu vienlīdzību un sadarbību, un mediatora neitralitāti un objektivitāti. Principu ievērošana un nodrošināšana ir jāskata kopsakarā, jo katrs no tiem savstarpēji mijiedarbojas, tādējādi nodrošinot pēc iespējas efektīvāku mediācijas procesu, tai skaitā mediācijas procesa rezultātu.
5. Ņemot vērā to, ka teorijā iespējams sastapties ar vēl vienu mediācijas principu, t. i, puses kontrolēts iznākums, autors piedāvā papildināt Mediācijas likumu ar 6.¹ pantu ar nosaukumu “Puses kontrolēts iznākums” un izteikt to šādā redakcijā:
“6.¹ Puses kontrolēts iznākums.
(1) Mediatoram ir pienākums palīdzēt pusēm definēt savas problēmas, identificēt vienošanās jomas, strīda jautājumus un vēlamos strīda atrisinājumus.
(2) Mediators atturas no sava viedokļa paušanas pušu definētajās strīdus problēmās, ļaujot pusēm pašām izdarīt secinājumus un nonākt abpusēji izdevīgākās vienošanās strīda risinājumam”.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Autortiesību likums.* (06.04.2000). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/5138-autortiesibu-likums>
2. *Bāriņtiesu likums.* (22.06.2006). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/139369-barintiesu-likums>
3. *Civilprocesa likums.* (14.10.1998). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums>
4. *Darba likums.* (20.06.2001). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/26019-darba-likums>
5. *Kriminālprocesa likums.* (21.04.2005). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>
6. *Law on Conciliatory Mediation in Civil Disputes* (15.07.2008). Republic of Lithuania Law. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.404617?jfwid=46jperckl>
7. *Mediācijas likums.* (22.05.2014). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/266615-mediācijas-likums>
8. *Notariāta likums.* (01.06.1993). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/59982-notariata-likums>
9. *Par koncepciju “Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā”.* (18.02.2009). Latvijas Republikas Ministru kabineta rīkojums Nr.121. <https://likumi.lv/ta/id/188058-par-koncepciju-mediācijas-ieviesana-civiltiesisku-stridu-risināsana>
10. *Par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās.* (21.05.2008). Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2008/52/

- EK. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A32008L0052>
11. Benjamin, R. (2012). *The Natural History of Negotiation and Mediation: The Evolution of Negotiative Behaviors, Rituals and Approaches*. <https://www.mediate.com/articles/NaturalHistory.cfm>
 12. Latvijas Republikas Tieslietu ministrija. (2020). *Mediācija*. <https://www.tm.gov.lv/lv/mediacija>
 13. Latvijas Republikas Tieslietu ministrija. (29.10.2012). *Likumprojekta "Mediācijas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija)*. http://tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_291012_Mediacija_1734.docx
 14. Linters, K. (2012). *Mediācija un tās attīstība Latvijā*. <http://www.mediacija.lv/?download=2012.09%20Medi%20cijas%20att%20EEst%20EEba%20Latvij%20E2%20Linters.pdf>
 15. LV portāls. (21.01.2022). *Bezmaksas mediācija ģimenes strīdu risināšanā arī 2022.gadā*. <https://lvportals.lv/norises/336952-bezmaksas-mediacija-gimenes-stridu-risinasanai-ari-2022-gada-2022>
 16. Mediators. (2022). *Par mediāciju*. <https://www.musumediators.lv/par-mediaciju>
 17. Pētersone, Z. (2012). Tiesas atvasinātā mediācijas modeļa ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā Latvijā. *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens*, 4, 12-16. https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/at_biletens4_web.pdf
 18. Raiļijs, T. F. (2003). *Apmācības rokasgrāmata mediatoram tiešai mediācijai*. Tulkojums no angļu valodas Sorosa fonda - Latvija un Rīgas Juridiskās augstskolas projekta 2002-M034-0 ietvaros. <https://adr.mediacija.lv/wp-content/uploads/2015/03/ASV-mediatoru-apmacibas-rokasgramata.pdf>
 19. Rone, D. (2021). Konfidencialitātes princips mediācijā un tās izņēmumi. *Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos*, 398-407. <https://doi.org/10.22364/juzk.79.45>
 20. Sertificētu mediatoru kopsapulce. (14.01.2015). *Sertificētu mediatoru ētikas kodekss*. http://www.mediacija.lv/?Mediatoru_sertifik%C4%81cija:Sertific%C4%93tu_mediatoru_%C4%93tikas_kodekss
 21. Studente, L. (28.01.2021). *Mediācija – iespēja uzlabot strīdu risināšanas kultūru*. <https://lvportals.lv/viedokli/324288-mediacija-iespeja-uzlabot-stridu-risinasanas-kulturu-2021>
 22. Trosens, A., Hofmans, R., & Rotfišere, D. B. (2004). *Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē*. <http://www.mediacija.lv/?Resursi:Grāmatas>
 23. Truskovska, Ž., Orska, R., & Ušča, S. (2014). Mediācija – mūsdienīgs un produktīvs problēmsituāciju un konfliktu skolā risināšanas ceļš. *Izglītības reforma: izglītības satura pētījumi un ieviešanas problēmas*, 101-113.

Summary

Mediation is a voluntary and learning-oriented collaborative process in which persons with opposing positions, accompanied by a mediator, try to reach a mutually acceptable agreement or settlement. First, mediation developed in the world's most developed countries, and later, using the experience of other countries and the knowledge gained, the idea of mediation began to gain strength in several countries of the European Union, including Latvia. Mediation is based on four main basic principles of mediation - voluntariness, confidentiality, equality and cooperation of the parties, and neutrality and objectivity of the mediator. In addition to the traditional litigation system, mediation is an increasingly widely used and promoted way of resolving disputes, as it creates a reasonable society and relieves the courts.